

**РОЛЬ «СТЕРТОЇ» АНТРОПОМОРФНОЇ МЕТАФОРИ
У СТРУКТУРУВАННІ КАРТИНИ СВІТУ
(на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу)**

Стаття присвячена дослідженню формування «стертих» антропоморфних метафор у мові і їх ролі у структуруванні картини світу. Розглядається функціонування даних метафор на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу.

Ключові слова: метафора, метафоризація, «стерта» метафора, антропоморфізація, «стерта» антропоморфна метафора, понятійна система.

Статья посвящена исследованию формирования «стертых» антропоморфных метафор и их роли в структурировании картины мира. Рассматривается функционирование данных метафор на материале англomовного публицистического дискурса.

Ключевые слова: метафора, метафоризация, «стертая» метафора, антропоморфизация, «стертая» антропоморфная метафора, понятийная система.

The article deals with the formation of «dead» anthropomorphical metaphors in the language and their role in the world's picture structuring. The functioning of the given metaphors is analyzed on the basis of English publicistic discourse.

Key words: metaphor, metaphORIZATION, «dead» metaphor; anthropomorphization, «dead» anthropomorphical metaphor; conceptual system.

У сучасному мовознавстві стало вже традиційним вивчати взаємовідношення між мовою, мисленням, людською свідомістю та світосприйняттям індивідів у тісному зв'язку із антропоцентричною парадигмою знання.

Цілком відомим є факт, що будь-яка спроба адекватно сформулювати поняття «людина» прямо пов'язана із необхідністю моделювання загальних принципів мисленнєвої діяльності. У свою чергу, здійснення природної потреби людини до самоідентифікації неможливо окремо від світу, а отже і від його осмислення. Саме мислення і є механізмом аналізу та інтерпретації навколишнього середовища. Ми сприймаємо оточуючий світ за допомогою понятійної системи, яку виробляємо у процесі нашої мисленнєвої діяльності. Пізнавальний аспект є надзвичайно важливим у системі мислення людини в цілому, тому що пізнання відображає безпосередні «взаємовідносини» людини із навколишнім світом.

Одним із шляхів виявлення закономірностей в інтерпретації людьми світу є розгляд мови як інструмента комунікації, заснованого на тій самій понятійній системі, що і наше світосприйняття. У цьому випадку дослідження мови стає для нас джерелом даних про те, що являє собою ця понятійна система [1:10]. Мова не просто стає відображенням цієї понятійної системи, більш того, вона і є її основним носієм.

У мові закріплені не просто її різноманітні елементи, а і закономірності і зв'язки всієї системи в цілому. Наприклад, мислення людини базується на можливості абстрагувати

ті чи інші якості від об'єкту, який ними володіє. Подібні абстрактні поняття закріплені саме у мові.

Самопоповнення людської понятійної системи теж багато чим забов'язане можливістю абстрагувати якість від об'єкту. Лише завдяки цій можливості людина володіє різноманітними вербальними механізмами збагачення власної понятійної системи. Найважливішим механізмом такого характеру є **метафора**, за допомогою якої, стикаючись з доти невідомим, людська свідомість намагається інтегрувати його у свою понятійну систему. Вона включає її до тієї чи іншої категорії відповідно тим якостям нового об'єкту, які були абстраговані та вивчені до цього. Така загальна якість стає підставою для зміни об'єкта розгляду: як тільки вдалося включити об'єкт до певної категорії, свідомість починає вивчати його за схемами, які знаходить адекватними для цієї категорії.

В останні роки вивчення метафори ведеться у різних галузях науки: філософії, логіці та психології, зорієнтованих на природу та сутність метафор [2; 3]; культурології і соціології, які розглядають каузальні зв'язки метафор [4]; герменевтиці, лінгвістиці, когнітології, що вивчають структуру та якості метафор, механізми метафоризації [5; 6]. Всеохоплюючий інтерес до метафори зумовлено змінами, які мали місце у структурі та динаміці сучасного знання про світ, переглядом позицій з питань співвідношення мови та мислення, мовного відображення дійсності, осмислення значущості метафори у пізнанні.

Зацікавленість лінгвістів до вивчення метафори залишається стійкою, оскільки на сей час недостатньо дослідженими залишаються окремі питання стосовно теоретичного та практичного аналізу метафори, зокрема таким є розгляд формування та особливостей функціонування «стертих» метафор із антропоморфним компонентом. Це зумовлює **актуальність** даної проблеми та дозволяє сформулювати **мету** даної статті як вивчення ролі «стертої» антропоморфної метафори у структуруванні картини світу.

Метафори настільки гомогенно вписуються до всієї понятійної системи, що деякі дослідники мови роблять висновок про те, що «наша буденна понятійна система метафорична за своєю суттю [1: 12]. Так, окрім метафор, що використовуються обдуманно, існують «стерті» метафори, вбудовані у мову настільки міцно, що людина вже не сприймає їх у якості метафор.

Але якщо у випадку використання метафори у раціональному пізнанні світу людина робить це свідомо («Коли ми вживаємо слово у невласному значенні, ми памятаємо, що воно – невласне» – пояснює Ортега-і Гассет [7]), сприймаючи межі адекватності заміни, то у випадку використання «стертих» метафор, які за фактом стали мовною складовою, питання доцільності роботи у логічному просторі аналогії під час метафоризації постає дуже актуальним.

Необхідно зазначити, що у природній мові склалася традиційно зумовлена ситуація. Метафори, що є міцно інтегрованими у неї, зокрема навіть не сприймаються як такі. Але якщо саме вони у певному сенсі детермінують межі того логічного простору, у якому ми сприймаємо об'єкт чи розмірковуємо, то можна припустити, що ми не так індиферентні до їхньої «стертості».

Адже, якщо прийняти тезис про те, що наша понятійна система багато у чому метафорична, очевидним є наслідок: метафора так чи інакше визначає процес нашого мислення, поведінки і структурації повсякденного досвіду.

У взаємодії зі «стертою» метафорою процес цього детермінування є схованим, він не усвідомлюється.

Існує ризик у даній ситуації загубити необхідне у використанні метафори усвідомлення її двійстості, оскільки зіставлення не повинно бути абсолютним. Якщо людина не усвідомлює, що звертається до «стертої» метафори, то, вважаючи досліджуваній об'єкт тотожним дослідженому і запропонованому метафорою, вона несвідомо створює понятійну категорію, у якій елементи можуть бути пов'язані трохи міцніше, ніж у дійсності. У цьому полягає головна складність взаємодії із «стертими» метафорами.

У даному контексті цікавим виявляється розгляд формування «стертих» метафор у мові та роль, яку вони відіграють при структуруванні картини світу.

Для того, щоб зрозуміти у якій мірі використання «стертих» метафор є канонізацією пізнавальних процесів, необхідно проаналізувати те, що вони собою являють і для чого створюються.

Для цього слід уточнити, що метафорою є аналоговий перенос змісту з одного об'єкту на інший, який має певну підставу (наприклад, які-небудь якості, що абстрагуються).

Слід зазначити, що випадки подібного переносу, що сприймаються нами як метафори, можуть і не бути такими. Це відбувається, коли слово в результаті певної мовної еволюції уходить від свого первісного значення і починає позначати цілком інші речі. Саме із подібними ситуаціями ми стикаємося, коли взаємодіємо із більшістю застарілих слів, які вже втратили своє значення для нас.

Але з іншого боку, «стерті» метафори не сприймаються нами саме тому, що зв'язок із емпіричною основою метафори трансформувався. У випадку із «стертими» метафорами цей зв'язок може бути або деформованим (через мовні, понятійні чи історичні зміни), або настільки очевидним, що сам факт переносу стає непомітним. У кожному разі, йдеться про те, що у використанні «стертих» метафор подібний зв'язок не є продуктом конкретного свідомого акту проведення аналогії.

Характеризуючи «стерту» метафору тільки лише через пасивність зв'язку зіставлення, можна легко помилитися у її «розпізнанні». Суть «стертої» метафори скоріше в тому, що процес зіставлення нібито виходить за рамки її використання. Так, одним із розповсюджених прикладів «стертої» метафори є словосполучення *'a leg of the table'*. Очевидно, що у даному випадку зіставлення даної деталі меблів із кінцівками людини відбувається в результаті механізму антропоморфізації у мовній свідомості людини, але дана аналогія не активізується кожного разу при використанні цього вислову.

Іншими словами, важливим є номінативний характер більшої кількості «стертих» метафор. Розширюючи понятійну систему на вербальному рівні, людина фіксує у мові нові об'єкти чи явища, нормалізуючи метафору.

Так, у мові знаходить своє виявлення та закріплення те, як людина «використовувала» своє тіло для орієнтації у просторі, тобто сприймала оточуючу дійсність через відчуття тілесності. Досліджуючи фактичний матеріал на основі англомовного публіцистичного дискурсу, можна помітити, як наприклад, у колись образних висловах, які стали у сучасній англійській мові «стертими» метафорами чи просто сталими виразами, лексеми на позначення частин тіла (наприклад, *back, head, heart*) було використано для найменування місця знаходження у просторі, напряму руху або послідовності речей.

Цілком логічним стає припущення, що ці одиниці набували нового значення і переходили у адвербіальні частки за принципом того, як відчувалася у просторі та чи інша частина тіла. Так, іменник *'back'* – *'спина'* став використовуватися у якості маркера-відсилки «назад», позначаючи положення «позаду» за аналогією розташування спини, позаду людського тіла. Подалі лексема *'back'* стала часто приєднуватися у якості пре-позиційальної частки до дієслів, формуючи вербальні фразові комплекси із новим відтінком значення, у деяких випадках позначаючи напрям руху «назад» як у просторовому, так і у часовому континуумі. Розглянемо на конкретних прикладах:

It may look quiet when the Humvees go past during the day but the militias will be back at night, murdering and intimidating [8:23].

A strong beneficent state, with heavy taxation, regulation and protection, is common to many continental European countries. But nowhere is it more pronounced or entrenched than in France, where it reaches back to the construction of roads, canals and industrial mammoths under Jean-Baptiste Colbert, Louis XIV's minister of finance [8:26]

У першому з вищенаведених прикладів фразове дієслово *'be back'*, позначаючи можливість знову повернутися до певного місця, вказує на зворотній напрям руху у просторі. У свою чергу, фразове дієслово *'reach back'* у другому прикладі характеризує зворотність руху у часі.

Подібним чином відбувалося і переосмислення таких лексичних одиниць як *'head'*, *'heart'*, коли відповідно до розташування даних частин тіла у людському організмі в результаті процесу метафоризації було утворено вирази на позначення «верхнього» та «центрального» місцеположення об'єктів у дійсності (*a head of the party, the heart of the matter*) або напрямів їхньої акціональності (*to go ahead, to move ahead*). Згодом здійснення аналогового переносу стосовно подібних антропоморфних одиниць набувало більш несвідомого характеру, призводячи до перетворення їх на «стергі» антропоморфні метафори. Відбиття даних аргументів можна знайти у англомовному публіцистичному дискурсі:

The other worry is whether Rwanda's neighbours – Burundi, Congo, Tanzania and Uganda – will build the transport infrastructure to get Rwanda's improved goods to market abroad. If they do, then perhaps Rwanda can really move ahead [9:34].

...in districts they never visit and to which they have no necessary connection. Every so often, though, the war in the heart of India forces itself on the international consciousness [10: 5].

Таким чином, можна дійти висновку, що наявність та широке використання «стертих» антропоморфних метафор у мові, перш за все, підкреслюють антропоцентричність принципів світосприйняття, які вже стали позасвідомими і проявляються тільки у мові. Основна роль «стертих» антропоморфних метафор у структуруванні картини світу полягає у тому, що вони є результатом вербалізації механізмів орієнтуванні людини у просторовому та часовому континуумі завдяки відчуттю власної тілесності.

Предметом подальшого дослідження, на нашу думку, має стати механізм формування концептуального антропоморфного простору і засоби його реалізації у мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лакофф Дж. Метафори, котрими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 243 с.

2. Лагута О. Н. Метафорология: теоретические аспекты: в 2 ч. Ч. 1. Метафорология: проникновение в реальность / О.Н. Лагута. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 2003. – 114 с.
3. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / А.А. Залевская. – М. : Изд-во РГГУ, 1999. – 382 с.
4. Кулиев Г. Г. Метафора и научное познание / Г.Г. Кулиев. – Баку : Элм, 2007. – 155 с.
5. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. ст. / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-33.
6. Turner M. Conceptual Integration and Formal Expression / M. Turner, G. Fauconnier // Metaphor and Symbolic Activity. – 1995. – Vol.10. – №3. – P. 86-112.
7. Ортега-и-Гассет Хос. Две главные метафоры [Электронный ресурс] / Ортега-и-Гассет Хос. – Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/ORTEGA/ortega11.txt>
8. The Economist, May, 2009. – P. 23.
9. The Economist, November, 2010. – P. 34.
10. The Newsweek, May 01, 2011. – P. 5.

УДК 800-899.82

Буркова Е.С.
(Одесса, Украина)

ФИЛОСОФИЧНОСТЬ КАК ПРИНЦИП ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКИ Л. ШЕСТОВА

У статті розглядаються аспекти інтерпретаційної практики Л. Шестова. Аналізується стаття «Кіркегард та екзистенційна філософія», оскільки ряд положень, викладених у ній, дозволяє виявити сутнісні зв'язки філософського та літературознавчого підходів до текстів художньої літератури.

Ключові слова: критика, російська література, «шестовізація», митець, інтерпретація.

В статье рассматриваются аспекты интерпретационной практики Л. Шестова. Анализируется статья «Киркегард и экзистенциальная философия (Глас вопиющего в пустыне)», так как ряд положений, изложенных в ней, позволяет выявить существенные связи философского и литературоведческого подходов к текстам художественной литературы.

Ключевые слова: критика, русская литература, «шестовизация», художник, интерпретация.

This article examines L. Shestov's interpretation practices. The accent is made on his article "Kierkegard and existential philosophy", because many ideas, which are analyzed, give the possibility to understand the correlation between philosophical and literary criticism of L. Shestov.

Key words: criticism, Russian literature, "shestovizatsiya", creator, interpretation.